

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА

*Азарський Т.М.,
академік Академії медичних наук України,
доктор медичних наук*

КОРОТКИЙ ІСТОРИЧНИЙ НАРИС РОЗВИТКУ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

Уже в древності медичні знання застосовувались при здійсненні правосуддя. Ще Гіппократ, що народився в 460 році до н.е., вивчав такі питання, як встановлення абортів і терміну вагітності; життєздатності недоношених немовлят; важкості та смертності від різноманітних пошкоджень; особливості дії рослинних злуків як лікарських засобів при лікуванні отруєнь і т.п. [2].

У древньому Єгипті, Римі та ряді інших держав вимагалась присутність лікаря /в древньому Єгипті роль цілителя і експерта в цих питаннях виконував жрець/ при розгляді справ стосовно: померлих насильницькою смертю; визначення “законності” пологів; віку потерпілого або обвинувачуваного та ряду інших спірних питань, пов’язаних зі скаліченням та насиллям серед населення; та інших справ.

Велике значення для розвитку судової медицини минулих століть мав дозвіл на розтин трупів, що дало змогу лікарям анатомічного театру базувати свої висновки на наукових даних [3].

У 1532 році в статуті “Кароліна”, що був загальногерманським кодексом, вже були точні вказівки про необхідність запрошення лікарів як осіб-експертів у справах: про таємні пологи; дітовбивство; самовбивство; вбивство; отруєння; лікарські помилки та інші правопорушення. Цим же статутом передбачено обов’язковий огляд мертвих тіл [5].

Наприкінці XVII і на початку XVIII століть у більшості держав була встановлена обов’язковість медичного розтину трупів, що регулювався спеціальними інструкціями та підручниками [9].

Першим таким офіційним розпорядженням (правовим актом), регламентуючим проведення анатомо-медичної експертизи в Російській імперії був Військовий Статут Петра I в 1716 році, де було вказано на обов’язковість визначення причин смерті при нанесенні побоїв та поранень шляхом розтину трупів загиблих [1,2].

З 1832 року судова медицина викладалась по складеному професором Петербурзької медико-хірургічної академії Громовим С.А, підручнику під назвою “Короткий виклад судової медицини” [9].

Величезний вклад в розвиток судової медицини зробив своїми працями знаменитий Український хірург М.І. Пирогов, котрий у 1841 році склав спеціальний атлас “Анатомічні зображення людського тіла, призначені переважно для судових лікарів”. Крім того М.І. Пирогов зробив чимало у вивченні вогнепальних пошкоджень відповідно до запитів судово-медичної практики. Описані ним вперше ознаки вхідної та вихідної вогнепальних ран мають значення і для сучасних медичних експертів [6].

Судова реформа 1864 року стала вагомим поштовхом для розвитку Російської та Української судової медицини в Російській Імперії. Вже в той час виникла Київська школа судових медиків, котрі розробляли проблеми наукової судової медицини та судово-медичної служби [7.10].

На кафедрах судової медицини при університетах та інститутах у цей час працювали крупні вчені, які зробили великий внесок у розробку багатьох питань з судової медицини: В.В. Пелікан, котрий у 1865 році заснував перший в Російській Імперії судово-медичний журнал “Архів судової медицини та загальної гігієни”, де публікували свої наукові статті чимало вчених Київського університету; А.П. Нелюбін, автор однієї з унікальних наукових праць з питань судової медицини “Правила для керування судового лікаря при дослідженні отруєнь”; величезний внесок в розвиток судової медицини також зробили: професор Київського університету М.В. Скліфосовський, Е.О. Мухін, А.О. Армфельдт, Д.Е. Мін, М.Я. Мудров, І.В. Буяльський та ряд інших великих учених у галузі медицини та природничих наук. З організацією в 1885 році з’їзду лікарів Російської Імперії в пам’ять М.І. Пирогова, судові медики були виділені в окрему секцію вчених. Пирогівські з’їзди зіграли неабияку роль у розвитку наукової та практичної судової медицини на Україні та Росії.

У 1931 році науково-дослідницька діяльність у галузі судової медицини проводилась в Україні у науково-дослідному інституті судової медицини, на кафедрах судової медицини при медичних інститутах і факультетах університетів, окружних лабораторіях судово-медичної експертизи військових округів (заснованих у містах, де розміщувались штаби військових округів: Києві, Львові, Одесі і т.д.) та обласних бюро судово-медичної експертизи.

За період становлення та розвитку судової медицини було написано ряд посібників та оригінальних за своїм науковим змістом підручників з цієї науково-практичної дисципліни для медичних працівників та юристів усіх рівнів у правовій практиці.

В плеяду творців фундаментальних наукових праць з питань судової медицини можна з гордістю вписати такі славетні імена вчених як С. Бокаріус, М.В. Попов, М.І. Авдєєв, А.І. Законов, М.І. Райський, В.М. Смольянінов, К.І. Татієв, А.К. Туманов, В.Ф. Черваков, Ю.С. Сапожніков, А.П. Громов, О.Х. Перкшеян, Т.Е. Татарінова, В.Л. Попов, В.В. Томілін, Л.О. Барсеґянц, А.А. Матишев, В.І. Чарний, А.В. Капустін, В.М. Крюков, В.Г. Науменко, Г.Ф. Пучков, А.А. Салохін, І.В. Виноградов та ряд інших відомих імен сучасності.

Також особливе значення має знання криміналістики та специфіки дактилоскопічних досліджень у судово-слідчій практиці. Тому хочеться відмітити велике значення в питаннях розвитку криміналістики та основ дактилоскопічної експертизи, які мають такі відкриття вчених тих часів, як сліди пальців рук, що брались у місті здійснення злочинів і стали досліджуватись з метою встановлення факту тотожності злочинця. Основоположником цієї науки став Генрі Фулдс, котрий описав у 1879-1880 роках цей унікальний феномен людських особливостей х2, 4, 5, 6, 8, 11і.

Ось ряд вчених минулих століть і нашого часу, імена яких відомі усьому світу, які внесли ряд наукових відкриттів у цю науку: М. Мальпігі, Я. Пуркенє, В. Гершел, Ф. Гальтон, Е.Р. Генрі, Е. Локар, Ю. Торвальд, Д.Л. Романовський, І.І. Мечников, Ф.Я. Чистович, Н.С. Алексєєв, Д.П. Рассєйкін, В.Я. Колдін, В.Е. Корноухов, Е. Кноблох, В.К. Анциферов, М.А. Селіванов, Г.Л. Грановський, В.І. Шиканов, В.К. Гришук та інші. Вони описали не тільки загальну характеристику ряду методів досліджень в галузі криміналістики, дактилоскопії, трасології та інших фізико-технічних методів для ідентифікації особистості, але й удосконалили судово-медичну службу.

Вчені в галузі судової медицини та криміналістики вивчили й описали не тільки основи папілярних візерунків, їх ідентифікацію та відбиток закономірності при експертизі спадковості, але й також дослідили та вивчили особливості, що вказують на статеві та вікові відмінності. Крім того, вони описали, науково обґрунтувавши характеристики, що свідчать про спадкові захворювання індивіда, якому належать папілярні візерунки пальців. Ця плеяда великих вчених розробила та впровадила в судово-медичну практику чимало методів та заходів по виявленню латентних слідів рук і пороскопічної експертизі [6, 8].

Спираючись на фундаментальні дослідження минулих століть та наукові праці нашого часу, українські вчені в галузі судової медицини розробили ряд наукових відкриттів та написали чимало наукових фундаментальних праць, які використовуються для викладання судової медицини та криміналістики в медичних і юридичних учбових закладах країни, у відповідності з їхнім профілем підготовки висококваліфікованих спеціалістів міжнародного рівня.

Високопрофесійні фундаментальні наукові праці вітчизняних учених, таких як: М.С. Бокариус “Зовнішній огляд трупа на місці пригоди або виявлення його”; Ю.С. Сапожников “Первинний огляд трупа на місці його виявлення”, “Криміналістика в судовій медицині”, “Судова медицина”; Л.Г. Богусловський “Судово-медична експертиза трупа невідомої особи”; І.А. Концевич “Судово-медична діагностика strangulia “Обов’язок та відповідальність лікаря”, “Посібник до практичних занять із судової медицини”; В.В. Білкун “Судово-медичне значення та діагностичні можливості методики електроподразнення гладеньких внутрішніх м’язів”, “Давність травми і давність настання смерті”; А.С. Лісовий “Огляд трупа на місці його виявлення”, “Судово-медична експертиза трупа”, “Судово-медична експертиза при вогнепальних пошкодженнях”; В.А. Шевчук “Судово-медична експертиза трупів новонароджених”, “Судово-медична експертиза речових доказів”; Т.Я. Пазеико “Судово-медична експертиза при механічній травмі, причиненій тупими та гострими предметами”, “Судово-медична експертиза потерпілих, обвинувачених та інших осіб”, а також А.Ф. Рубежанський, А.І. Туровцев, І.А. Марчук, С.С. Бондар, С.Т. Джигора, М.П. Чорнобривий, А.І. Муханов, Л.Л. Голубович, В.М. Волков, Е.Ф. Демський, Ю.Ю. Ярослав, А.В. Датий, І.О. Концевич, Б.В. Михайличенко, О.Р. Михайлеiko, В.Т. Маляренко, П.П. Андрушко, В.С. Ковальський та інших, не тільки розробляли нові методи досліджень в питаннях практичної судової медицини та криміналістики, але й впроваджували класичні та власні дослідження в судово-слідчу практику правових та судово-медичних служб регіонів України.

Наукові праці та методи дослідження в галузі судової медицини та криміналістики вищевказаних вітчизняних вчених лягли в основу розробок подальшого розвитку судово-медичної та криміналістичної експертизи України. На основі цих фундаментальних наукових робіт та міжнародних правових актів, було видано Наказ МОЗ України №6 від 17 січня 1995 року “Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України”, який є практичним посібником для всіх спеціалістів у галузі судово-медичної та криміналістичної служби і регламентує судово-медичну діяльність в Україні.

Література

1. Бидло М. *Настанова для тих, хто вивчає хірургію в анатомічному театрі*. - М.: Медицина, 1979. - 591 с.
2. *Виноградів М.В., Томлін В.В. Судова медицина*. - М.: Юридична література. – 1991. - 239 с.
3. *Івановський С.Е. Історія медицини: довідник Петербурзької бібліотеки (ДПБ)*. – 1862. – С. 276-277.
4. *Кноблох Е. Медична криміналістика. Переклад з чеської*. - М: Державне видавництво медичної літератури, 1969. – 390 с.
5. *Модестов П.В. Історія медицини. Вісті Військово-медичної академії*. - т. XXV, 1912. - С.1025.
6. *Мороз В.М., Компанець В.С., Азарський І.М., Процек О.Т., Азарська О.О. Становлення медичної науки на Поділлі*. – Хмельницький: Поділля, 1999. - 117 с.
7. *Оборін М.А. Внесок вихованців Київської братсько-могилянської академії в розвиток вітчизняної медицини*. // В кн.: *Нариси історії вищої медичної освіти та наукових медичних шкіл в Україні*. – К.: Здоров’я, 1965. –112 с.

8. Пекарський П.П. *Історія імператорської Академії наук в Петербурзі: Довідник Петербурзької бібліотеки (ДПБ), 1870. - Т.1. - С.133-134.*
9. Попов М.В. *Судова медицина. - М.: Медичне державне видання, 1950., - 444 с.*
10. *Сто двадцять п'ять років криміналістики, як фундаментальної науки // В кн.: Заслужені винахідники та раціоналізатори України (вибрані фундаментальні наукові праці) Олуйко В.М., Азарський І.М., Процьок О.Г., Азарська О.О. та інші. - Хмельницький: Поділля, 2001. - С.202-206.*
11. Торвальд Ю. *Криміналістика сьогодні. Пер. з нім. - М.: Юридична література, 1980. - 200 с.*

Ярін В.М.,

завідувач кафедри кримінального права та процесу ХГУП, кандидат юридичних наук

СТАНОВЛЕННЯ СЛУЖБИ ПРАВОПОРЯДКУ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

В умовах соціально-економічних перетворень в Україні, які супроводжуються загостренням криміногенної обстановки, на Збройні Сили України та інші військові формування здійснює свій вплив спектр сучасних негативних явищ. Не обминули їх і явища корупції та зниження військової дисципліни. Оскільки в них зосереджені унікальні матеріальні засоби (зброя, транспорт, зв'язок тощо), вони є особливою сферою різних кримінальних інтересів, в яку втягуються різні категорії військовослужбовців. За таких умов великого значення в боротьбі зі злочинністю набувають органи дізнання у Збройних Силах України. Тому ще в 1999 році ми висловили думку, що не можна покращити якість діяльності органів дізнання в особі командирів військових частин, з'єднань і начальників військових установ та призначених ними офіцерів-дознавачів, які поєднують врегульовану нормами кримінально-процесуального законодавства діяльність з виконанням своїх прямих воїнських службових функцій.

На наш погляд, недосконалою була сама організація дізнання, заснована на сполученні функцій командира-єдиначальника (не зацікавленого в пошуках злочинів у ввіреній йому військовій частині) і органу дізнання, що не забезпечувало якість розслідування злочинів та неупердженість під час провадження дізнання. Крім того, органи дізнання та офіцери-дознавачі, як правило, не мали спеціальної юридичної підготовки.

Тому, ще в 1906 році у журналі "Офицерская жизнь" підкреслювалась важливість правильної організації органів військової юстиції, оскільки «военная служба насковзь проникнута духом подчиненности и чинопочитания, что и является существенным элементом воинской дисциплины, создает такие отношения между категориями военнослужащих, стоящих на различных ступенях иерархической лесницы, что во многих случаях только бдительный надзор независимой судебной власти и постоянная возможность ее авторитетного вмешательства могут защитить подчиненного от произвольных и незаконных действий со стороны лиц, облеченных властью»¹. Ця оцінка особливостей військової служби є актуальною і в теперішній час, тому що "у період становлення української державності, глибинних перетворень суспільних відносин і корінних змін у всіх сферах духовного життя у Збройних силах, на жаль, панує управлінська сваволя: командири завжди праві і поза підозрою"².

В літературі також констатується, що "суть дела заключается еще и в том, что до настоящего времени в Вооруженных Силах не имелось органа, который бы занимался на основании действующего законодательства оперативно-розыскной деятельностью. Отсюда и